

РОБЕРТ МУЗИЛ

ЧОВЕК БЕЗ ХАРАКТЕР

Превод от немски: Венцеслав Константинов, —

chitanka.info

Днес характери явно трябва да се търсят с фенер, а и навярно ще станеш смешен, ако тръгнеш да обикаляш посред бял ден със запалена свещ. Тъй че искам да разкажа историята на един човек, който винаги бе имал затруднения с характера си, а по-просто казано, никога не бе притежавал характер. Аз все пак съм притеснен, че навярно не съм разбрал навреме значението на този човек и че накрая той може да се окаже нещо като пионер и предвестник на една нова епоха.

С него бяхме съседски деца. Когато той извършеше някоя от онези дребни пакости, които са тъй прелестни, че на човек не му се ще да ги разказва, майка му започваше да въздиша, понеже пердахът, който му налагаше, я уморяваше.

— Сине, сине — вайкаше се тя, — у теб няма и помен от характер; какво ли ще излезе от тебе?

При по-тежки случаи обаче се свикваше съвет с господин таткото и тогава пердахът получаваше известна тържественост и строго достойнство, горе-долу като при училищен празник. Преди началото му моят приятел бе длъжен собственоръчно да донесе на господин главния съветник в Сметната палата бамбуковата пръчка, която в основното си предназначение служеше за изтупване на дрехите и се съхраняваше от готвачката. А след боя синът трябваше да целуне бащината си ръка и благодарен за напътствията, да измоли прошка за грижите, създадени на скъпите му родители. Моят приятел вършеше точно обратното. Молеше се и скимтеше за прошка преди пердаха и продължаваше да прави това с всеки нов удар; щом обаче всичко приключеше, той вече не отронваше нито дума, лицето му ставаше синкавочервено, той прегъръщаше сълзи и слюнка и с енергично разтъркване се мъчеше да премахне следите от своите страдания.

— Не знам какво ще излезе от това момче — казваше тогава баща му. — Проклетникът няма никакъв характер!

Така в нашата младост характерът беше нещо, за което получавахме пердах, макар и да го нямахме. Тук прозираше някаква несправедливост. Когато изискваха от моя приятел да прояви характер и сегиз-тогиз прибягваха към съответните разяснения, родителите му твърдяха, че характерът представлява логическа противоположност на slabите оценки, бягствата от час, завързването на консервени кутии за кучешки опашки, приказването и тайните игри по време на урок, упорството в оправданията, разсеяността и улучените с прашката на

някой подъл стрелец невинни птички. Ала все пак естествената противоположност на всичко това бяха ужасите на наказанието, страхът да не те заловят и угрizенията на съвестта, терзаещи душата с разказянието, което човек може да изпита, щом се забърка в някоя каша. Това бе всичко и за характер тук не оставаше нито място, нито порив — той се оказваше напълно излишен. И въпреки това го изискваха от нас!

Изглежда, бе нужно да ни се предложи някаква опорна точка и понякога това се вършеше по време на наказанието на моя приятел, като му се даваха разяснения от рода на:

— Няма ли в теб поне малко гордост, подлецо! — Или: — Как можеш да лъжеш тъй долно!

Ала трябва да заявя, че и до днес ми е трудно да си представя как може да си горд, когато ти зашлевяват шамар, или как да покажеш гордостта си, докато те налагат с пръчка. Гняв бих могъл да си представя, но тъкмо гневни не биваше да бъдем. Същото е и с лъготенето: как иначе да се лъже, ако не долно? А може би непохватно? Когато размислям върху това, дори и днес още ми се струва, че тогава от нас, хлапаците, се е изисквало преди всичко да лъжем чистосърдечно. Ала това бе един вид двойна игра: първо, не лъжи; второ, щом като все пак лъжеш, тогава лъжи прямо. Може би възрастните престъпници умеят да правят подобна разлика, понеже в съдебните зали едно престъпление винаги се смята за особено злостно, ако е извършено хладнокръвно, предпазливо и обмислено. Но да се иска това от хлапетии, бе наистина прекалено! И аз се опасявам, че не съм показал тъй явно недостатъците на характера си, както моя приятел, само защото не ме подложиха на такова грижовно възпитание.

Ала най-убедителни от всички родителски изказвания, които се отнасяха до нашия характер, бяха все пак онези, дето свързваха неговата печална липса с предупреждението, че един ден, когато станем мъже, той ще ни е крайно необходим.

— И такова едно момче иска да ми става мъж! — бяха горе-долу думите им.

Като оставим настрана обстоятелството, че въпросът с „искането“ не бе много ясен, всичко останало поне доказваше, че характерът е нещо, от което ще имаме нужда едва по-късно; за какво

тогава бяха всички тези припрени приготовления още отсега? Точно тъй си мислехме и ние.

Макар че по онова време моят приятел нямаше характер, той ни най-малко не чувстваше липсата му. Това стана едва по-късно и започна между нашата шестнайсета и седемнайсета година. Тогава захванахме да ходим на театър и да четем романи. Съзнанието на моя приятел, което възприемаше по-живо от моето измамните съблазни на изкуството, бе завладяно от образа на интриганта в градския театър, от нежния баща, от героичния любовник, от смешника, та дори от фаталната салонна лъвица и от очарователната наивка. Той говореше вече само с фалшиви интонации, но от един път бе придобил всичко от характерите, които обитаваха немската сцена. Когато обещаваше нещо, човек никога не можеше да знае дали дава честната си дума като герой, или като интригант; случваше се да започне нещо с коварни намерения, а да го завърши искрено, както и обратното. Нас, приятелите си, посрещаше шумно, за да ни покани изведнъж да седнем и с галантна усмивка на бонвиван да ни предложи шоколадови бонбони; или пък ни прегръщаше бащински, при което измъкваше цигари от джобовете ни.

Ала всичко това бе нещо безобидно и честно в сравнение с въздействието от четенето на романи. В романите могат да се намерят описани най-възхитителните начини на поведение за безброй житейски случаи. Големият недостатък обаче се състои в това, че житейските ситуации, в които човек попада, никога не се покриват напълно с положенията, за които в романите е предвидено какво трябва да се стори или да се рече. Световната литература е огромен магазин, в който милиони човешки души се изпълват с благодарност, гняв, гордост, любов, сарказъм, ревност, величие и низост. Когато обожавана от нас жена стъпче чувствата ни в калта, ние знаем, че следва да ѝ отправим укорително-прочувствен поглед; когато някой мерзавец измъчва сираче, ние знаем, че трябва с един удар да го запратим на земята. Ала какво да сторим, ако обожаваната жена веднага след като е потъпкала чувствата ни, затръшне вратата на стаята си, тъй че прочувственият ни поглед не може да я достигне? Или пък ако между мерзавеца, който измъчва сирачето, и нас има маса

с драгоценни чаши? Трябва ли да разбием вратата, та сега да хвърлим през дупката нежен поглед; следва ли първо да раздигнем внимателно скъпите чаши и тогава да нанесем изпълнения си с възмущение удар? В такива наистина важни случаи литературата винаги ни изоставя на произвола на съдбата; може би едва след столетия, когато се опишат още повече неща, положението ще се подобри.

Между другото обаче това става източник на направо неприятни преживявания особено за един начетен човек, когато се намира в така наречената житейска ситуация. Полуповдигнати вежди или стиснати юморуци, превит гръб и запъхтени гърди, а душата му кипи от недоизказани изречения — всички не съвсем подходящи за случая и все пак не изцяло неуместни; ъгълчетата на устата му непрестанно се извиват нагоре и надолу, челото му се сбръчква мрачно и заедно с това се озарява, погледът иска едновременно да блесне укоризнено и да се сведе засрамено. Всичко това е крайно досадно, понеже човек, така да се каже, постоянно наранява самия себе си. В резултат често се появява онова познато потрепване и кривене, което засяга устните, очите, ръцете и шията, а понякога обхваща и цялото тяло тъй неудържимо, че то се върти като винт, изгубил гайката си.

Един ден моят приятел откри колко по-удобно е да притежаваш само един характер, и то своя собствен, тъй че се впусна да го дири.

Ала и тук не го отминаха нови приключения. Срещу го пак след години, когато бе станал адвокат. Той носеше очила, бръснеше си брадата и приказваше с тих глас.

— Ти ме изучаваш? — отбеляза той.

Не можех да отрека — нещо ме подтикваше да търся във външността му някакъв отговор.

— Приличам ли ти на адвокат? — попита той.

Не исках да му противореча. Той обясни:

— Адвокатите гледат през пенснетата си по съвсем определен начин, коренно различен, да речем, от този на лекарите. Може също да се каже, че всички техни жестове и думи са по-остри и по-отривисти от закръглените и същевременно недодялани движения на богословите. Те се различават помежду си, както фейлетон от

проповед. С две думи — както рибите не скачат по дърветата, тъй и адвокатите си имат своя среда, която никога не напускат.

— Професионален характер! — казах аз.

Приятелят ми бе доволен от мене.

— Съвсем не беше тъй лесно — отбеляза той. — В началото носех брада като на Христос, но шефът ми забрани, понеже не подхождала на един адвокатски характер. Сетне започнах да се обличам като художник, а когато и това ми забраниха — като моряк в отпуск.

— Но защо, за бога? — попитах аз.

— Понеже, естествено, се съпротивлявах да приема професионален характер — отвърна той. — Ала най-лошото е, че не можеш да избягаш от това. Разбира се, има и адвокати, които приличат на поети, както и поети, с вид на заряватчии, а пък заряватчии — с физиономии на мислители... Но всички те носят нещо, което напомня за изкуствено око, залепена брада или лошо заздравяла рана. Не знам защо, но е така!

Той се усмихна по своя маниер и добави примирено:

— Както ти е известно, аз нямам даже собствен характер...

Припомних му неговите многобройни актьорски характеристи.

— Та това бе още младостта! — добави той с въздышка. — Щом човек стане мъж, получава като добавка и по единексуален, национален, държавен, класов и географски характер; притежава характер на почерка, на линиите по ръката, на формата на черепа и навярно още един, който произтича от разположението на звездите в момента на раждането му. За мене това е твърде много! Никога не знам на кой от тези мои характеристи да отдам право.

Отново се появи тихата му усмивка.

— За щастие имам годеница, която казва за мен, че изобщо не притежавам характер, защото още не съм изпълнил обещанието си да се оженя за нея. Но тъкмо затова ще се оженя за нея, понеже здравомислещата й преценка ми е крайно необходима.

— Коя е годеницата ти?

— Според кой от характеристиките? Но знаеш ли — прекъсна се той сам, — въпреки всичко тя винаги знае какво иска! В началото бе едно прелестно безпомощно момиченце, познавам го от дълго, но научи много нещо от мен. Когато лъжа, тя го намира ужасно; когато заран

закъснея за кантората, твърди, че никога не ще мога да изхраня семейство; когато не се решавам да удържа на дадена дума, тя знае, че това вършат само подлеците.

Приятелят ми се усмихна още веднъж. През онези години той бе мил човек и всеки го удостояваше с презрително-любезна усмивка. Никой не допушташе сериозно, че той може да се издигне. Още външният му вид правеше впечатление с това, че щом той заговореше, цялото му тяло се движеше: очите му избягваха чуждия поглед, раменете, ръцете, китките му се мърдаха и поне единият му крак пружинираше в коляното като пощенска везна. Както вече казах, тогава той бе мил човек, скромен, стеснителен и изпълнен със страхопочит, а понякога биваше и обратното на всичко това, ала хората просто от любопитство оставаха благосклонни към него.

Когато го срещнах пак, той се бе сдобил с кола, с онази жена, която бе станала негова сянка, и с уважавано и влиятелно положение. Как бе постигнал всичко това, не знам; ала предполагам, че цялата тайна се заключаваше в следното: той бе напълнял. Неговата боязлива, подвижна физиономия бе изчезнала. При по- внимателно вглеждане тя се оказваше на мястото си, но покрита с дебела обвивка от плът. Очите му, които някога, щом стореше пакост, можеха да гледат затрогващо и напомняха погледа на тъжна маймунка, всъщност не бяха изгубили своя напиращ отвътре блясък, но притиснати от подпухналите бузи, те всеки път, когато искаха да се извърнат встрани, се затрудняваха и поради това се взираха втренчено с някакъв надменно-изтерзан израз. Отвътре движенията му все още бяха разнопосочни, но външно се омекотяваха от тълстите възглавнички в свивките и ставите, тъй че от всичко това произлизаше някаква стегнатост и решителност. Такъв бе станал и човекът. Блуждаещият му дух се бе сдобил със здрави брегове и убеждения. Сегиз-тогиз у него проблясваше и нещо друго, ала то вече не разпространяваše светлината си в човека, а беше изстрел, който той даваше, за да направи впечатление или да постигне определена цел. Всъщност той бе загубил много неща в сравнение с преди. Всичко, което сега говореше, бе най-банален брътвеж, макар и да напомняше добра и надеждна стока. А към миналото си той се отнасяше като към младежка лудория.

Веднъж ми се удаде да го заговоря отново по нашата стара тема: характера.

— Убеден съм, че развитието на характера има връзка с начините за водене на война — поясни той, като се задъхваше — и поради това днес в целия свят характер може да се открие само сред полудивите племена. Защото, който воюва с нож и копие, трябва да притежава характер, ако не иска да загине. Ала кой днес би устоял с такава решителност срещу танковете, огнепръскачките и задушливите газове? Онова, от което имаме нужда сега, е не характер, а дисциплина!

Не му възразих. Ала най-стрannото бе — и затова си позволявам да запиша този спомен: докато той говореше и аз го разглеждах, нито за миг не ме напусна чувството, че в него още живее някогашният човек. Той се спотайваше, затворен в месестото лице, повторение на първоначалния му образ в по-едър план. Погледът му прозираше през погледа, думите му — през думите на другия. В това имаше нещо почти зловещо. Междувременно го срещах още няколко пъти и това впечатление винаги се повтаряше. Ясно можеше да се види, че на предишния човек, ако мога така да се изразя, му се ще някой ден отново да се появи на бял свят, ала нещо го възпира да го стори.

1927

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.